

Μαρία Καμηλάκη¹
Βουλή των Ελλήνων
Γενική Διεύθυνση Ηλεκτρονικής Διοίκησης,
Βιβλιοθήκης & Εκδόσεων

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ *ΚΩΔΙΚΟΣ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ*

Κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, η μετάβαση από την τοπική διακυβέρνηση στην εθνική αντιπροσώπευση και η συνακόλουθη προσπάθεια δημιουργίας ενός σύγχρονου, φιλελεύθερου κράτους αποτυπώνονται στα θεσμικά κείμενα της περιόδου, μέσα από μια σταδιακά διαμορφούμενη διοικητική γλώσσα. Σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα μελέτη διερευνά όψεις του νομικού λόγου των επαναστατημένων Ελλήνων ως υποείδους του διοικητικού, με έμφαση στον *Κώδικα των Νόμων*, που απόκειται στα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας της Βιβλιοθήκης της Βουλής. Ειδικότερα, θα συζητηθούν τα κειμενικά χαρακτηριστικά και οι πραγματολογικές λειτουργίες του είδους, με έμφαση στην επιτελεστικότητά του κατά τη διαδικασία κατασκευής μιας νέας κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας.

Λέξεις-κλειδιά: Ελληνική Επανάσταση 1821, Γλώσσα της διοίκησης, Νομικός λόγος, Επιτελεστικότητα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ²

Ένα από τα βασικά διακυβεύματα της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 υπήρξε η μετάβαση από την πολυεθνική Οθωμανική Αυτοκρατορία, με την προσωποπαγή διοίκηση και τη συνοχή που θεμελιωνόταν στην υποταγή των υπηκόων στον ηγεμόνα, στη συγκρότηση ενός φιλελεύθερου αστικού κράτους - προσπάθεια καθόλου γραμμική ή αυτονόητη, δεδομένου ότι το ξέσπασμα

¹ m.kamilaki@parliament.gr

² Ευχαριστώ από καρδιάς τον κ. Σπύρο Μοσχονά, καθηγητή του Τμήματος Επικοινωνίας & Μ.Μ.Ε. του Ε.Κ.Π.Α., για τις χρησιμότερες παρατηρήσεις του επί του αρχικού κειμένου.

της Επανάστασης δημιούργησε ανατροπές διευθετημένων ιεραρχήσεων και συνακόλουθες αναταράξεις αναφορικά με την κατανομή της εξουσίας.

Προς αυτή την κατεύθυνση, τα τοπικά και περιφερειακά συλλογικά όργανα που συγκροτήθηκαν κατά τους πρώτους μήνες του Αγώνα -με στόχο τον συντονισμό των στρατιωτικών επιχειρήσεων, την εξυπηρέτηση των δημοσιονομικών αναγκών της Επανάστασης, τη διασφάλιση των πολιτικών δικαιωμάτων των Αγωνιστών και την περιστολή των αυθαιρεσιών των τοπικών ηγετικών στοιχείων (Δημακόπουλος 1963–1964: 3· βλ. και Χατζής 2021)- τα διαδέχονται οι Εθνοσυνελεύσεις, οι οποίες ψήφισαν τα φιλελεύθερα για τα δεδομένα της εποχής Συντάγματα εθνικής εμβέλειας (βλ. ενδεικτικά Κιτρομηλίδης 2021: 198–199). Όλες αυτές οι πρωτοβουλίες αυτοοργάνωσης συνιστούσαν πρωτόγνωρη συνθήκη για τους επαναστατημένους Έλληνες: όπως επισημαίνουν οι Σωτηρόπουλος & Χατζηκυριάκου (2021: 12), «οι επαναστάτες εισήγαγαν διάφορες πολιτικές καινοτομίες: συνελεύσεις, προκηρύξεις, συμφωνίες με οιονεί συνταγματικό χαρακτήρα, χρήση απεσταλμένων και θεσμούς αντιπροσώπευσης».

Η εν λόγω προσπάθεια διοικητικής (ανα)διοργάνωσης καταγράφεται στα καταστατικά κείμενα της εποχής, τα οποία, εκτός από τα Συντάγματα, περιλαμβάνουν ένα πλήθος διοικητικών κειμενικών ειδών, όπως ψηφίσματα και πράξεις συντακτικού χαρακτήρα των Εθνικών Συνελεύσεων, πρακτικά, προβουλεύματα, τυπικούς νόμους και θεσπίσματα του Βουλευτικού Σώματος, κανονιστικά διατάγματα του Εκτελεστικού Σώματος, έγγραφα των Τοπικών Συνελεύσεων, αναφορές του (μετέπειτα) Κυβερνήτη, Ιωάννη Καποδίστρια, διυπουργική αλληλογραφία, υπηρεσιακές οδηγίες, γνωμοδοτήσεις, οικονομικά έγγραφα κ.ά.

Η γλώσσα των παραπάνω εγγράφων συνιστά την πρώτη απόπειρα διαμόρφωσης διοικητικού λόγου, προκειμένου να αποτυπωθεί η νέα πραγματικότητα που οι επαναστατημένοι καλούσαν να δημιουργήσουν, σε μια περίοδο μάλιστα που δεν υπήρχε εντός της ελληνόφωνης επικράτειας μία κοινή, πρότυπη (standard) γλώσσα ως ενιαίο όργανο επικοινωνίας, αλλά και ως βάση για τα επιμέρους ειδικά λεξιλόγια, όπως το διοικητικό. Παρά την ύπαρξη υπερτοπικών χαρακτηριστικών ήδη στην πρώιμη νεοελληνική (Holton & Manolossou 2010), η ομιλούμενη ελληνική των αρχών του 19ου αιώνα χαρακτηριζόταν από διαλεκτική διαφοροποίηση (Χόρροκς 2006: 546–548), ο δε γραπτός λόγος από ποικίλες διαστρωματώσεις γραφόμενων ποικιλιών με κυμαινόμενους «συμβιβασμούς» προς τις ομιλούμενες (Καμηλάκη 2021α, 2021β). Παρά την «επίμονη αναζήτηση μια ενιαίας μορφής γλώσσας» (Σταυρίδη-Πατρικίου 1999: 10), που στους κόλπους των λογίων του Ελληνικού Διαφωτισμού συνιστούσε ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της κοινωνικής ανησυχίας και της πνευματικής δραστηριότητας, με το ξέσπασμα της Επανάστασης οι μεταγλωσσικές ανησυχίες υποχωρούν

ενώπιον πιο πιεστικών αναγκών επιβίωσης· η κάθε κοινωνική ή γεωγραφική ομάδα χρησιμοποιεί τη δική της γλωσσική ποικιλία, χωρίς αυτή η πολυφωνία να εμποδίζει την αναγόρευση της γλώσσας σε ομογενοποιητικό στοιχείο του αγωνιζόμενου έθνους: ενδεικτική της συμβολικής βαρύτητας της γλώσσας είναι π.χ. η εξής αναφορά στον *Οργανισμό του Αρείου Πάγου, Γερουσίας της Ανατολικής Ελλάδος* (Τμήμα Α', κεφ. 1° «Πολιτικά», εδάφ. ΚΣΤ'): «Αν και όλες τας θρησκείας και γλώσσας δέχεται η Ελλάς, και τας τελετάς και χρήσιν αυτών κατ' ουδένα τρόπον δεν εμποδίζει, την Ανατολικήν όμως του Χριστού Εκκλησίαν, και τη σημερινήν γλώσσαν μόνας αναγνωρίζει ως επικρατούσας θρησκείαν και γλώσσαν της Ελλάδος».³

Δεδομένου ότι οι συντάκτες των κειμένων της Διοίκησης ήταν άνθρωποι με γραμματειακές γνώσεις, συνήθως πεπαιδευμένοι λόγιοι-φορείς πολιτισμικού, πολιτικού και διπλωματικού κεφαλαίου, οι οποίοι κατέφθασαν στην επαναστατημένη επικράτεια μετά την ένοπλη εξέγερση κατά των Τούρκων, η γλωσσική ποικιλία που επιλέχθηκε από αυτούς ως λεκτικό ένδυμα του διοικητικού λόγου ήταν η λόγια αρχαϊζουσα, φορέας έκδηλου κύρους, ωστόσο αρκετά βαθτή και χωρίς τάση προς καθαρισμό, ειδικά σε σύγκριση με τον μετά το 1830 παροξυσμικό εξαρχαϊσμό που επικράτησε (βλ. Σαραντάκος 2020: 11).

Σε αυτό το πλαίσιο, στόχος της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση όψεων της γλώσσας της Διοίκησης κατά την Ελληνική Επανάσταση του 1821, με έμφαση στο υποείδος του νομικού λόγου, του οποίου η προστατευτική και ευεργετική λειτουργία για μια εύρυθμη πολιτεία αναγνωρίζεται από τους επαναστατημένους Έλληνες ήδη στη Διακήρυξη της Α' Εθνικής Συνέλευσης της Επιδαύρου (15 Ιανουαρίου 1822): «Απόγονοι του σοφού και φιланθρωπού Έθνους των Ελλήνων, σύγχρονοι των νυν πεφωτισμένων και ευνομούμενων λαών της Ευρώπης και θεαταί των καλών, τα οποία ούτοι υπό την αδιάρρηκτον των νόμων Αιγίδα απολαμβάνουσι».⁴

Ειδικότερα, θα εξεταστούν οι 21 νόμοι του *Κώδικος των Νόμων* (18 Ιανουαρίου 1822-18 Ιανουαρίου 1823), που συμπεριλαμβάνονται στη συλλογή των Αρχείων της Ελληνικής Παλιγγενεσίας (στο εξής: ΑΕΠ)⁵, την πλέον emblemατική αρχειακή συλλογή της Βιβλιοθήκης της Βουλής, αποτελούμενη από 38 κώδικες και 10.000 λυτά έγγραφα. Οι νόμοι, οι οποίοι περιλαμβάνονται στις σελίδες 147–176 του Α' τόμου των ΑΕΠ (Βιβλιοθήκη της Βουλής 2001), παραπέμπονται με βάση τον αύξοντα αριθμό τους και αποδίδονται στο μονοτονικό σύστημα. Εναλλακτικά, γίνεται παραπομπή στον τόμο και τη σελίδα αναφοράς (π.χ. ΑΕΠ.1.148).

Επισημαίνεται εκ των προτέρων ότι: α) με βάση τη μελέτη του Δημακόπουλου (1963-1964: 41), κατά την περίοδο 1822-1828 εκδόθηκαν μόνο 67 νόμοι, εκ των

³ Συνεδρίαση 15ης Νοεμβρίου 1821, όπως παρατίθεται στο: Κυριακόπουλος 1960: 642.

⁴ Βλ. *Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος, Έκδοσις πρώτη*. Εν Κορίνθω, 1822, σ. 28.

⁵ Βλ. σχετικά: <https://paligenesia.parliament.gr/>

οποίων 58 ενάριθμοι. Στον υπό εξέταση *Κώδικα των Νόμων* περιλαμβάνονται οι πρώτοι 21⁶, επομένως πρόκειται για ένα μερικό, αποσπασματικό corpus, που δεν περιλαμβάνει το σύνολο της νομοθετικής παραγωγής της περιόδου· β) τα έγγραφα των ΑΕΠ έχουν ψηφιοποιηθεί σε μη μηχαναγνώσιμο μορφότυπο, με αποτέλεσμα η πολύπλευρη στατιστική/ποσοτική επεξεργασία τους να καθίσταται δυσχερής.

2. Ο ΝΟΜΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821

Ο νομικός λόγος, δηλαδή η γλώσσα του πολιτεύματος και της νομοθεσίας, των διοικητικών πράξεων, των δικανικών αγορεύσεων, των δικαστικών αποφάσεων και λοιπών νομικών κειμένων (βλ. ενδεικτικά Mellinkoff 1963· Williams 2005· Παναρέτου 2009· Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 44–45), χαρακτηρίζεται από τη χρήση ειδικής ορολογίας, δάνειων λέξεων, αρχαϊσμών (π.χ. λατινισμών), ονοματοποίησης, τυπικής και απρόσωπης σύνταξης, μακροσκελών δομών, επαναλήψεων κ.ά., που αποτελούν «αναντικατάστατους γλωσσικούς μηχανισμούς, οι οποίοι κομίζουν ακρίβεια, καθαρότητα, άρση των αμφισημιών και συμπεριληπτικότητα» (Bhatia 1993: 101–102).

Κεντρικό χαρακτηριστικό του νομικού λόγου είναι ο επιτελεστικός (performative, βλ. Austin 1962) χαρακτήρας του, καθώς τα νομικά κείμενα δεν γνωστοποιούν απλώς πληροφορίες, αλλά δημιουργούν, τροποποιούν ή τερματίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ατόμων ή των συλλογικών οργάνων, συνιστώντας κοινά αποδεκτή κοινωνική πράξη που μεταβάλλει τις σχέσεις ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα μέρη (Kurzon 1986· Cao 1997· Fiorito 2006: 103–105).

Οι νόμοι επιφέρουν αλλαγές στον (νομικό) κόσμο και ενέχουν υποχρεωτικότητα, καθώς οι αποδέκτες τους δεσμεύονται από αυτούς. Όπως παρατηρεί ο Šarceníc (2000: 11), τα κανονιστικά κείμενα συστήνουν πώς τα μέλη μιας δεδομένης κοινότητας θα ενεργούν (εντολή), θα απέχουν από ορισμένες ενέργειες (απαγόρευση), επιτρέπεται να ενεργούν (άδεια) ή εξουσιοδοτούνται ρητά να ενεργούν (εξουσιοδότηση).⁷ Με άλλα λόγια, ο λόγος του νόμου δεν είναι ούτε περιγραφικός, ούτε απλώς ρυθμιστικός (prescriptive)· περισσότερο συγκροτεί μια νέα τάξη πραγμάτων επί τη βάσει καταστατικών νορμών (constitutive norms), οι οποίες παράγουν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα και μόνο με την εκφώνησή τους.

⁶ Από πλευράς θεματικής, 7 νομοθετήματα ρυθμίζουν οικονομικά θέματα (έκδοση δανείων, κοπή νομίσματος, εισφορές κατοίκων κ.ά.), 7 διοικητικά (εκλογές παραστατών, Οργανισμός Ελληνικών Επαρχιών, μετονομασία Πεδιάδος σε Νέα Επίδαυρο κ.ά.), 4 στρατιωτικά (π.χ. σύσταση τακτικού στρατού, συγκρότηση τάγματος Φιλελλήνων, αντιμισθία στρατευομένων) και 3 λοιπά θέματα.

⁷ Για την άποψη ότι η νομική γλώσσα δεν είναι επιτελεστική, βλ. ενδεικτικά Matczak 2013.

Ο νομικός λόγος είναι πολιτισμοκεντρικός: οι δικαιικές ρυθμίσεις δεν συνιστούν υπερεθνικές και διαπολιτισμικές σταθερές, διότι οι νομικές έννοιες είναι φορείς της ιστορίας και του πολιτισμού ενός κράτους και η κατανόησή τους είναι εφικτή μόνο εάν την εντάξουμε στις γνωσιακές δομές της αντίστοιχης έννομης τάξης (Βλαχόπουλος 2014: 31). Όπως σχολιάζει η Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη (2008: 229), η κίνηση αυτή είναι αμφίδρομη, αφού η κοινωνικοπολιτισμική πραγματικότητα όχι μόνο επηρεάζει τη νομική γλώσσα, αλλά και επηρεάζεται με τη σειρά της από αυτή, αφού η κωδικοποίηση συγκεκριμένων κοινωνικών πραγματικοτήτων μέσω των νομικών όρων συνεισφέρει στην αναπαραγωγή τους.

Στη σύγχρονη εκδοχή του ο νομικός λόγος θεωρείται γλώσσα ειδικότητας (βλ. Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 18). ωστόσο, κατά την υπό εξέταση περίοδο (1821-1832), όπως ήδη σχολιάστηκε, δεν υπάρχει προδιαμορφωμένη έννομη πραγματικότητα στο επαναστατημένο έθνος, με αποτέλεσμα οι εκκολλαπτόμενες γλώσσες της Διοίκησης και της Νομοθεσίας να αποτελούν σε μεγάλο βαθμό αλληλοεπικαλυπτόμενες οντότητες. Άλλωστε, το κυρίαρχο πλαίσιο εγγραφής τους είναι η υπερκείμενη δομή της *Προσωρινής Διοικήσεως της Ελλάδος*, στην οποία υπάγονται τα δύο βασικά σώματα, Βουλευτικό (νομοθετικό) και Εκτελεστικό, ενώ ανεξάρτητο σώμα είναι το Δικαστικό, κατά τα γαλλικά πρότυπα οργάνωσης της Δημόσιας Διοίκησης (Μπρέγιαννη 1997: 202). Στη Διακήρυξη του Αντιπροέδρου του Εκτελεστικού, Αθανασίου Κανακάρη (9 Νοεμβρίου 1822, ΑΕΠ.1.342), διευκρινίζεται ότι η Διοίκηση ονομάστηκε «προσωρινή», «εις διαστολήν εκείνης της σταθεράς και αμετακινήτου, την οποίαν αν δεν απηλαύσαμεν εντός του έτους τούτου, ελπίζομεν να ιδώμεν εντός του ερχομένου έτους, αν Θεός θέλη, και η οποία θέλει συστηθή με γενικήν Συνέλευσιν του έθνους...». Πάνω από τη Διοίκηση βρίσκεται το Σύνταγμα, όπως αναφέρεται στο Ψήφισμα της Β' Εθνικής Συνέλευσης Άστρους (άρθρο Β', βλ. ΑΕΠ.3.98), όπου αναγνωρίζεται η υπεροχή του Συντάγματος έναντι της Διοίκησης, κατοχυρώνοντας την αρχή του Συνταγματισμού: «Επ' ουδεμιά προφάσει και περιστάσει δύναται η Διοίκησης να νομοθετήση εναντίως εις το παρόν Πολίτευμα».

Σε αυτό το πλαίσιο, νόμοι κατά το διάστημα 1821-1828 ονομάζονται οι κανόνες δικαίου, τους οποίους κατάρτιζαν από κοινού οι εκάστοτε παράγοντες της νομοθετικής λειτουργίας (Δημακόπουλος 1963-1964: 40-41). Υπήρχε διάκριση μεταξύ α) του νόμου με τη στενή έννοια, που ήταν το αρχικό νομοθετικό κείμενο ή εκείνο που αναθεωρούσε το κείμενο προηγούμενου νόμου, αντικαθιστώντας τον πλήρως και λαμβάνοντας τον αριθμό και τη χρονολογία του και β) του παραρτήματος νόμου, που περιλάμβανε απλές τροποποιήσεις κείμενων διατάξεων ή προσθήκες νέων και εκλαμβάνονταν ως μέρος του τροποποιούμενου νόμου.

Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε βασικές όψεις των επιλεγμένων νομικών κειμένων του corpus.

3. Ο ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ: ΜΙΑ ΝΟΜΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΥΠΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ

Τα νομοθετικά κείμενα είναι οργανωμένα συνήθως με ευδιάκριτα στοιχεία κειμενικότητας (Trosborg 1991: 65). Και τα υπό εξέταση χειρόγραφα έγγραφα φέρουν συγκεκριμένα, τυποποιημένα εξωτερικά χαρακτηριστικά, αντιπροσωπευτικά του φορμουλαϊκού χαρακτήρα των κειμένων νομοθεσίας, όπως είναι:

- η αρίθμηση: τόσο οι νόμοι, όσο και τα παραρτήματα νόμων καταχωρίζονταν εξ αρχής στον ίδιο Κώδικα, την αρίθμηση του οποίου ακολουθούσαν, με βάση το πρότυπο του γαλλικού *Bulletin des Lois* (Δημακόπουλος 1963-1964: 41), π.χ. «Αριθ. 1 του Κώδικος των Νόμων»,

- η αναφορά της παραγωγού αρχής: εκ των 21 νόμων του Κώδικα, οι 9 εισάγονται με τη διατύπωση: ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ / ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΖΑΤΟ. Σε άλλους 10 νόμους παρατίθεται η ένδειξη: ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ / ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΖΑΤΟ ΚΑΙ ΤΟ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΝ ΕΠΕΚΥΡΩΣΕ ΤΑΔΕ.⁸ Τα ρήματα *εθεσπίσατο* και *επεκύρωσε* ενέχουν επιτελεστική (performative) διάσταση, που αποτυπώνει τις αρμοδιότητες των δύο Σωμάτων της Διοίκησης, όπως αυτές ορίζονται στο *Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος* (ΑΕΠ.3.26, Τίτλος Β', Τμήμα Γ', «Περί σχηματισμού Διοικήσεως»), όπου ισοκατανέμεται μεταξύ τους η νομοθετική λειτουργία:

Τα δύο αυτά Σώματα ισοσταθμίζονται με την αμοιβαίαν συνδρομήν των εις την κατασκευήν των νόμων· διότι ούτε αι του Βουλευτικού αποφάσεις έχουσι κύρος νόμου, άνευ της επικυρώσεως του Εκτελεστικού Σώματος, ούτε τα σχέδια νόμων, όσα προβάλλονται παρά του Εκτελεστικού εις το Βουλευτικόν, έχουσι κύρος, αν δεν εγκριθώσιν από το Βουλευτικόν Σώμα.⁹

⁸ Χωρίς εισαγωγικές διατυπώσεις καταγράφονται οι νόμοι με αρ. 7, που συνιστά Παράρτημα (περί απόδοσης τιμών στον Βικέντιο Γκαλίνα για τη συμμετοχή του στη Συντακτική Επιτροπή του Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος), και 12 (Οργανισμός των Ελληνικών Επαρχιών). Στον ν. 19, με θέμα την εκλογή του Ιωάννη Ορλάνδου ως Αντιπροέδρου του Εκτελεστικού στη θέση του εκλιπόντος Αθανασίου Κανακάρη, προτάσσεται διακήρυξη εκ μέρους του Προέδρου του Βουλευτικού («Ο Πρόεδρος του Βουλευτικού (κατά τα πρακτικά της σημερινής συνελεύσεως) διακηρύττει ότι...:»). Και ο ν. 21 περί ορισμού της πόλεως του Ναυπλίου ως έδρας της Διοίκησης εισάγεται με διακήρυξη του Προέδρου του Εκτελεστικού.

⁹ Σημειωτέον ότι με τον *Νόμο της Επιδαύρου* επήλθαν μεταβολές στη νομοθετική διαδικασία, καθώς στο άρθρο ις' ορίζεται ότι «Το Βουλευτικόν Σώμα κατασκευάζει τους νόμους τους οποίους διευθύνει εις το Εκτελεστικόν <προς επικύρωσιν>», ενισχύοντας έτσι τη θέση του Βουλευτικού. Επίσης, σε ενδεχόμενο δεύτερης άρνησης του Εκτελεστικού να επικυρώσει νομοσχέδιο του Βουλευτικού, το νομοσχέδιο μπορούσε να επανέλθει και τρίτη φορά μετά την παρέλευση τριών μηνών, οπότε και η επικύρωσή του από το Εκτελεστικό καθίστατο υποχρεωτική (άρθρο ζ').

Έτσι, τα δύο αυτά συλλογικά όργανα αναδεικνύονται σε βασικούς δρώντες (agents) της νομοπαραγωγικής διαδικασίας.

• Ως προς τη διάρθρωσή τους, οι νόμοι αποτελούνται από δύο ευδιάκριτα μέρη:

- το πρώτο εκθέτει το σκεπτικό θέσπισής τους, ισοδυναμώντας, τρόπον τινά, με τη σημερινή αιτιολογική έκθεση. Η αναγκαιότητά τους τεκμηριώνεται με την παράθεση διαδοχικών αιτιολογικών προτάσεων, π.χ. «*Επειδή* ευρίσκονται πολλοί αξιωματικοί πολεμικοί, ελθόντες εις την Ελλάδα διά να προσφέρωσι γενναίως τον βραχίονά των υπέρ της ελευθερίας της [...]» (αρ. 11)· σε μία περίπτωση μόνο παρατίθεται εναλλακτικά εμπρόθετος προσδιορισμός της αιτίας: «*Διά την ανάγκην* του να οικονομηθώσιν αι μεγάλοι χρηματικοί χρεΐαι της Διοικήσεως...» (αρ. 1). Αξίζει να σημειωθεί ότι από το σύνολο των 21 νόμων του *Κώδικος των Νόμων*, στους 10 ως βασικός λόγος νομοθέτησης προτάσσεται η ανάγκη εξεύρεσης οικονομικών πόρων.

- το δεύτερο μέρος αποτελεί τον κυρίως νόμο, αποτελούμενο από άρθρα, τα οποία αριθμούνται με ελληνική αύξουσα αρίθμηση.

Στο τέλος κάθε εγγράφου καταγράφεται ο τόπος και η ημερομηνία σύνταξής του (π.χ. «*Εν Επιδαύρῳ, τῇ ιη΄ Ιανουαρίου, αὐκβ΄*»), καθώς και οι υπογραφές των πληρεξουσίων και οι σφραγίδες των Σωμάτων, στοιχεία που τεκμηριώνουν τη σταδιακή συγκρότηση μιας γραφειοκρατίας. Ειδικότερα, όπως περιγράφεται στα Συντάγματα (βλ. ΑΕΠ.3.27–29, *Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος*, Τίτλος Γ΄, Τμήμα Δ΄, «Περί των καθηκόντων του Βουλευτικού Σώματος», εδάφ. λβ΄), «Όλαι αι πράξεις, ή τα ψηφίσματα του Βουλευτικού Σώματος υπογράφονται από τον Πρόεδρον, και προσυπογράφονται από τον πρώτον Γραμματέα».

Ως προς την εσωτερική οργάνωση των κειμένων, στο σύστημα μεταβιβαστικότητας κυριαρχούν οι ενεργητικές συντάξεις (π.χ. «*Ο Μινίστρος της Οικονομίας θέλει λάβει τα αναγκαία μέτρα διά τον ασφαλέστερον σχηματισμόν των ανωτέρω ομολογιών...*» (αρ. 1), ενώ ελάχιστες (8 συνολικά) είναι οι τριτοπρόσωπες ή απρόσωπες δομές, και μάλιστα με δεοντικά ρήματα (*πρέπει να* (6), *απαιτείται, είναι χρέος να*), π.χ. «*Αι διαλαμβανόμεναι εις τα συνθήκας πληρωμαί πρέπει να γίνωνται έμπροσθεν του νοταρίου και των μαρτύρων*» (αρ. 13), σε αντίθεση με τη σύγχρονη νομοθεσία, όπου συνηθίζεται το απρόσωπο ύφος (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 32).

Επίσης, το γεγονός ότι ο νόμος κατ' αρχήν θέτει κανόνες δικαίου γενικούς και αφηρημένους, που προορίζονται να έχουν εφαρμογή σε απροσδιόριστο αριθμό προσώπων και περιπτώσεων, αποτυπώνεται γλωσσικά με τη χρήση γενικευτικού λόγου π.χ. μέσω αόριστων αντωνυμιών ως υποκειμένων (*όποιος, κανένας – quiconque/nul, toute personne*, βλ. Γιουτίκας 2016: 26)· και στους υπό εξέταση νόμους απαντούν αντωνυμίες όπως όσοι (αρ. 8: «*Όσοι εμβαίνουν εις την δούλευσιν οποιού δήποτε σώματος του στρατού...*»), *έκαστος*

(αρ. 5: «Έκαστος τούτων καθυποβάλλεται εις δάνειον ανάλογον με την περιουσίαν του»), όστις (αρ. 6: «Όστις φωραθή είτε στολιζόμενος τοιούτον νόμισμα...») κ.ά.

Το ειδικό λεξιλόγιο των νομικών κειμένων, κατά τον Gémard (1991: 276), μπορεί να παρασταθεί υπό τη μορφή τριών ομόκεντρων κύκλων, εκ των οποίων ο κεντρικός είναι ο σκληρός πυρήνας της τεχνικής νομικής ορολογίας, ο αμέσως ευρύτερος περιλαμβάνει το υποστηρικτικό λεξιλόγιο που πλαισιώνει τους νομικούς όρους (π.χ. επεξηγηματικοί ορισμοί), και ο τρίτος κύκλος περιλαμβάνει γλωσσικούς συσχετισμούς («γενικό λεξιλόγιο» για τον Gémard) δυνάμει μη περιοριστικούς (άλλα όχι άπειρους). Στα υπό εξέταση κείμενα οι δύο πρώτοι κύκλοι δεν είναι ευδιάκριτοι, δεδομένης της απουσίας ενός δοκιμασμένου και επεξεργασμένου νομικού εννοιολογικού «αποθετηρίου»· εντοπίζονται, ωστόσο, διάσπαρτοι ειδικοί όροι της διοικητικής και της νομικής ορολογίας, όπως π.χ.:

α) ονόματα εννοιών, όπως το μεταφραστικό δάνειο *δημόσιος οικονομία*¹⁰ από τη Γαλλική «η σοφή και ορθή *δημόσιος οικονομία* (administration publique)»¹¹ (αρ. 12), αξιωμάτων, όπως *Μινίστρος* ‘υπουργός’ (<ιταλ. *ministro*), *Αρχιγραμματεύς της Επικρατείας & των Εξωτερικών Υποθέσεων*, *Έπαρχος*, *Κριτής* ‘δικαστής’, *Αρεοπαγίτης*, *Γερουσιαστής* κ.ά., και θεσμών, π.χ. *Μινιστέριον*, *Δικαστήριον*. Αξιοσημείωτη είναι η περιθωριακή παρουσία άμεσων δανείων για τη δήλωση των ειδικών όρων: με εξαίρεση τα υψίσυχνα *Μινιστέριον* και *Μινίστρος*, με συνολικά 30 εμφανίσεις, τα μόνα παραδείγματα είναι τα (ανήκοντα στην οικονομική ορολογία) *κλάσεις* ‘κατηγορίες/τάξεις’ (7) και *μυλιούνια* ‘εκατομμύρια’ (6), π.χ. «α’. Θέλει ληφθή δάνειον πέντε *μυλιουνίων* γροσίων, β’. Το δάνειον αυτό θέλει διαιρεθῇ εις πέντε *κλάσεις*» (αρ. 1). Ενδιαφέρον έχει ότι το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στη σύγχρονη ελληνική νομοθεσία, στην οποία μάλιστα η αποφυγή δανείων όρων ή λέξεων, όταν η χρήση τους δεν είναι αναγκαία, τίθεται ως ρητή επιταγή (π.χ. βλ. σελ. 14 του *Εγχειριδίου οδηγιών για την κωδικοποίηση της νομοθεσίας*, όπως παρατίθεται στο Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 47).

β) ρήματα ή φράσεις που αποδίδουν διοικητικές ενέργειες ή αναφέρονται στη νομοπαραγωγική διαδικασία, όπως *οργανίζω* ‘θεσπίζω/θεσμοθετώ’, π.χ. «Επειδή η εν Επιδαύρω εθνική συνέλευσις, *οργανίσασα* την πρόσκαιρον της Ελλάδος Διοίκησιν...» (αρ. 6), *κατασκευάζω* *νόμον* ‘ψηφίζω’, π.χ. «νόμος όμως δεν *κατασκευάζεται*, ειμή διά της παρουσίας δώδεκα μελών του Βουλευτικού.» (αρ. 16), *ενεργώ* *τον νόμον* ‘θέτω σε ισχύ, εφαρμόζω’, π.χ. «Ο Μινίστρος του Δικαίου να *ενεργήση* τον παρόντα νόμον» (αρ. 13), ή *συνεργώ*, όταν πρόκειται περί συναρμοδιότητας, π.χ. «Ο Αρχιγραμματεύς της επικρατείας, ο Μινίστρος

¹⁰ Στον ν. 20 αναφέρεται και το μεταφραστικό δάνειο *πίνακας*, εκ του ιταλ. *modello*, το οποίο παρατίθεται εντός παρενθέσεως.

¹¹ Η γαλλική επιρροή καθίσταται εμφανής και στον ν. 8, όπου αναφέρεται ότι, μέχρι να συσταθεί από τη Διοίκηση στρατιωτικός κώδικας, θα ισχύει για τον ελληνικό στρατό ο αντίστοιχος γαλλικός (ΑΕΠ.1.155).

των Εσωτερικών και της Οικονομίας να *συνεργήσωσι* το επιβάλλον εις την ταχείαν εκτέλεσιν του παρόντος νόμου» (αρ. 6) κ.ά· αρμοδιότητα εκφράζουν και οι φράσεις «έκαστος (ενν. Μινίστρος) *κατά το ανήκον αυτώ μέρος*» (αρ. 12) και «*εφ' όσον εκάστω* (ενν. Μινίστρω) *ανήκει*» (αρ. 21). Η ανάγκη εξειδίκευσης της νομοθεσίας σε μελλοντικό χρόνο περιγράφεται με τις λεξικές συνάψεις *επίτηδες νόμος* και *ιδιαίτερος νόμος*: π.χ. «Η διάρκεια των ενδυμάτων και όπλων θέλει διορισθή από *επίτηδες νόμον*» (αρ. 8), «*Ιδιαίτερος νόμος* θέλει διατάξει τα μεγαλειτέρας αμοιβάς» (αρ. 14)· τέλος, σε 14 από τους νόμους του *corpus* αναφέρεται ρητά η υποχρέωση δημοσίευσης των νόμων και καταχώρισής τους στον οικείο Κώδικα, π.χ. «θέλει *εκδοθή διά τύπων και καταγραφή* εις τον Κώδικα των Νόμων» (αρ. 1). Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Δημακόπουλος (1963-1964: 57), το νομικό αξίωμα «*Lex non obligat nisi rite promulgata*» (όπως π.χ. εφαρμόζεται σήμερα με την έκδοση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως από τον/την Πρόεδρο της Δημοκρατίας των νόμων που ψήφισε η Βουλή) δεν ίσχυε κατά την περίοδο των δύο πρώτων Προσωρινών Πολιτευμάτων, καθώς η τότε δημοσίευση στις εκάστοτε εφημερίδες της Διοικήσεως δεν ενείχε την έννοια του συστατικού στοιχείου αυτών, αλλά είχε απλώς δηλωτικό χαρακτήρα, αποσκοπώντας στο να καταστήσει γρήγορα γνωστά στους πολίτες τα κείμενα των νόμων.¹²

Σε ό,τι αφορά τον τρίτο κύκλο του γενικού λεξιλογίου, πέραν της προαναφερθείσας λόγιας σύνθεσής του,¹³ με σποραδικούς μαρκαρισμένους αρχαϊσμούς (π.χ. *προθεσπισθέν δάνειο* (αρ. 5), *μη συγκαταριθμηθείς εις τα μέλη της Νομοδοτικής συνελεύσεως* (αρ. 7), *δοθείσης της φυγής του παιίστου* (αρ. 13) κ.ά.), αξιοσημείωτη είναι η συχνή παρουσία του πολιτικού λεξιλογίου της Επανάστασης, που αποδίδει το πνεύμα τόσο του νομοθέτη, όσο και ευρύτερα της εποχής. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ουσιαστικού *πατρίς*, που απαντά στο *corpus* μας 16 φορές, και μάλιστα με συναισθηματικά φορτισμένη, θετική *σημασιολογική προσωδία*¹⁴ (π.χ. αρ. 6: «*χρέος ιερόν της πατρίδος ειργάσατο*»), συχνά σε άρρηκτη συναρμογή με την ορθόδοξη πίστη και άλλες αξίες, π.χ. «*διά να υπερασπισθώμεν την πίστιν, πατρίδα, ελευθερίαν, τιμήν, τα υπάρχοντα, την ιδίαν μας την ύπαρξιν*» (αρ. 9). Σχεδόν ισάριθμες (15) είναι οι εμφανίσεις του ουσιαστικού *έθνος* (π.χ. αρ. 5: «*Επειδή το έθνος, αγωνιζόμενον υπέρ της ελευθερίας του, ευρίσκεται εις δεινάς περιστάσεις πολέμου*»). Η επαναλαμβανόμενη συνύπαρξη των δύο αυτών λεξημάτων στον *Κώδικα των Νόμων* παραπέμπει στη διαμόρφωση μεταξύ των επαναστατημένων Ελλήνων

¹² Κατά τον ίδιο (ό. π.), από της ισχύος του Συντάγματος της Τροιζήνας η δημοσίευση λαμβάνει συστατική έννοια.

¹³ Η παρουσία λόγων τύπων λόγω του διγλωσσικού παρελθόντος της νέας ελληνικής αποτελεί ιδιαιτερότητα και του σύγχρονου νομικού λόγου, στον οποίο συχνά προτιμώνται λόγιες ή αρχαϊζουσες λέξεις, αντί των αντίστοιχων καθημερινών (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 45–54).

¹⁴ Ο Louw (1993: 157) όρισε τη «σημασιολογική προσωδία» (*semantic prosody*) ως «τη συστηματική αύρα νοήματος, με την οποία φορτίζεται ένας τύπος με βάση τις συνεμφάνισεις του».

δύο διακριτών πολιτικών ιδιωμάτων, που αντιστοιχούσαν σε δύο διαφορετικές εκδοχές του συνταγματικού πολιτεύματος και της θέσπισης θεσμών, καθώς επίσης και σε δύο διαφορετικά συμβολικά πλαίσια: όπως επισημαίνουν οι Σωτηρόπουλος & Χατζηκυριάκου (2021: 4, 12–13), το ένα είχε ως έννοια-κλειδί την *πατρίδα*, έδινε έμφαση στο τοπικό και αντλούσε από έννοιες και πρακτικές αυτοδιακυβέρνησης που είχαν αναπτυχθεί στο οθωμανικό πλαίσιο, με αποτέλεσμα η πολιτική εξουσία να γίνεται κατανοητή με όρους περισσότερο προσωπικούς και χωρικά συγκεκριμένους. Το δεύτερο περιστρεφόταν γύρω από την έννοια του *έθνους*, περιλάμβανε νέες έννοιες, επηρεασμένες από ευρωπαϊκές και αμερικανικές εμπειρίες της εποχής, όπως η κυριαρχία (εθνική ή όχι), η ελευθερία και τα φυσικά δικαιώματα – πλαίσιο εντός του οποίου η κυριαρχία και η πολιτική εξουσία ήταν αφηρημένες ιδιότητες δύο απρόσωπων οντοτήτων (του έθνους και του κράτους).

Στην ίδια γραμμή σκέψης, μια ευρύτερη ιδιαιτερότητα των υπό εξέταση κειμένων έγκειται το γεγονός ότι, παρά την κυριαρχία του περιγραφικού λεξιλογίου, όπως απαιτεί το ύφος του νομικού λόγου, δεν απουσιάζουν οι εκφραστικές διατυπώσεις, π.χ. «Επειδή αδύνατον είναι χριστιανική ψυχή να υποφέρει την ύβριν της ορθοδόξου ημών Πίστεως και ελληνική καρδιά να αδιαφορήσει διά την στερήσιν της ανεξαρτησίας των Ελλήνων...» (αρ. 2), «Και επειδή εις τοιαύτην κινδυνώδη κατάστασιν υποτίθεται η Ελλάς, εφ’ όσον χρόνον δεν θεμελιώση την ίδιαν ανεξαρτησίαν, την οποίαν αμεταθέτως απεφάσισε να αγοράση με την τιμήν του ιδίου αίματος...» (αρ. 4). Και οι Σωτηρόπουλος & Χατζηκυριάκου (2021: 15–16) σχολιάζουν ότι εγγενές χαρακτηριστικό πολλών από αυτά τα κείμενα ήταν η χρήση μιας συν-αισθηματικής (affective) γλώσσας, η οποία, αν και υπήρχε και πριν την Επανάσταση, έγινε ακόμα πιο δημοφιλής και πλούσια κατά τη διάρκειά της: «Αυτή η γλώσσα είχε πολλές ‘οικογενειακές’ συνδηλώσεις, καθώς και πολλές αναφορές σε αξίες αντλημένες από την έννοια της κοινότητας, όπως η ‘αγάπη’, η ‘ευτυχία’, η ‘αδελφότητα’, η ‘φιλία’, η ‘ενότητα’, η ‘ευταξία’, η ‘ευνομία’». Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο παράδειγμα που συναρτά την αδελφούση του έθνους με την εύρυθμη Διοίκηση: «Επειδή από το ομοιόμορφον του οργανισμού και επομένως από την αλληλουχίαν όλων των διοικητικών κλάδων προέρχεται η αληθής αρμονία, και εκ ταύτης πάλιν η ισομερής διανομή των δημοσίων φόρων και η ακριβής της δικαιοσύνης εκτέλεσις, δεσμοί κυριώτατοι *αδελφικής και σφικτής ενώσεως ολοκλήρου έθνους...*» (αρ. 12).

Προχωρώντας στο συντακτικό επίπεδο, αν και ο νομοθετικός λόγος είναι μακροσκελής, γεγονός που επιβάλλεται από την ανάγκη εξάλειψης ασαφειών, εξαντλητικής απαρίθμησης και πρόβλεψης περιπτώσεων, προκειμένου να αποφευχθούν κενά και παρερμηνείες, τα υπό εξέταση κείμενα κατά κανόνα δεν επιβεβαιώνουν το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό: η πληροφορία καταμερίζεται σε εδάφια που δεν ξεπερνούν κατά κανόνα τις 30–35 λέξεις (βλ. ενδεικτικά εικόνα 1).

ΚΩΔΙΣ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ	
'Αρθ. 1 του Κώδικος τῶν νόμων.	
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	
ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΣΤΟ :	
Διὰ τὴν ἐπισκευὴν ἀνάγκην τοῦ καὶ εὐνομενῶσιν αἱ μεγάλοι χρηματικαὶ χρεῖαι τῆς Διοικήσεως	
Διὰ τὴν παρῶσιν ἑλλείψιν χρημάτων ἀπὸ τῶν ταμείων, καὶ διὰ τὴν βραδύτητα τῶν εἰσπραξέων ἐν καιρῷ ἐσωτερικοῦ πολέμου	
§ α'. Θέλει ληρῆθ' δάνειον πέντε μιλιοῦν γρόσιον.	
§ β'. Τὸ δάνειον αὐτὸ θέλει διαμερῆθ' εἰς πέντε κλάσεις, δηλαδή :	
α'. κλάσις γρόσια	1.000.000
β'. » »	1.125.000
γ'. » »	1.000.000
δ'. » »	1.000.000
ε'. » »	875.000
§ γ'. Ἡ πρώτη κλάσις θέλει διαμερῆθ' εἰς χιλίας ὀμολογίας, ἀπὸ χιλιας γρόσια, ἡ δευτέρα εἰς χιλίας πεντακοσίας, ἀπὸ ἐπενήκισι πενήντα, ἡ τρίτη εἰς δύο χιλιάδας, ἀπὸ πεντακοσίας, ἡ τετάρτη εἰς τέσσαρας χιλιάδας ὀμολογίας, ἀπὸ διακοσίας πενήντα, καὶ ἡ πέμπτη εἰς ὀκτὼ χιλιάδας ἐπενήκισι πενήντα, ἀπὸ ἑκατὸν γρόσια ἑκάστη.	
§ δ'. Ἡ ὅλη ποσότης τοῦ δανείου θέλει ἐξοφληθῇ εἰς τρία ἔτη, ἀπὸ ἐν τρίτον ἐξ ἑκάστης κλάσεως κατ' ἔτος.	
§ ε'. Προσδιορίζεται τόκος ὀκτὼ τὰ ἑκατὸν διὰ τὸ ρηθὲν δάνειον, καὶ θέλει πληρώνεται ἀπὸ τῶν ταμείων εἰς τὸ τέλος ἑκάστης ἑξαμηνίας.	
§ ς'. Αἱ ὀμολογίαι αὐτοῦ τοῦ δανείου ἔχ' μόνον εἶναι δεκταὶ εἰς τὰ ταμείων ἀντὶ μετρητῶν διὰ τὴν ἀγορὰν ἑθνικῶν κτημάτων, ἐλλὰ καὶ οἱ προσφέροντες αὐτὰς προτιμῶνται ἀπὸ τοὺς προσφέροντας μετρητὰ δι' αὐτὸ τὸ τέλος.	
§ ζ'. Αἱ αὐταὶ ὀμολογίαι πραγματεύονται καὶ εἶναι δεκταὶ εἰς τὰ συναλλάγματα.	
§ η'. Θέλει προσδιορισθῇ κἀκεῖς ἰδιαιτέρας δι' αὐτὸ τὸ δάνειον, ἐνθ' ὅθουν φυλάττονται τὰ ἀπαράλλακτα ἀντίτυπα τῶν ὀμολογίων κατὰ κλάσιν καὶ κατὰ τάξιν.	
§ θ'. Αἱ ὀμολογίαι θέλουν φέρε' τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σώματος, τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας καὶ τοῦ Μινίστρου τῆς Οὐκονομίας.	
§ ι'. Ὁ Μίνιστρος τῆς Οὐκονομίας θέλει λάβει τὰ ἀναγκαῖα μέτρα διὰ τὸν ἀσφαλτερον σχηματισμὸν τῶν ἀνωτέρω ὀμολογίων, τὴν διανομὴν αὐτῶν καὶ ἐν γένει διὰ τὴν ἀκριβεῆ	

Εικόνα 1: Αρ. 1 του Κώδικος των Νόμων (απόσπασμα)

Σκόπιμα αφήσαμε στο τέλος τον σχολιασμό του χρόνου και της έγκλισης εκφοράς των υπό εξέταση νομοθετημάτων, καθώς συνδέονται άμεσα με τη γενικότερη πραγματολογική τους λειτουργία: στη σύγχρονη νομοθεσία η συνήθης έγκλιση είναι η οριστική, η έγκλιση του πραγματικού, κατά κανόνα στον Ενεστώτα (Γιουτίκας 2016: 122, 144, 215)· και στο κειμενικό μας σώμα (βλ. Πίνακας 2) η οριστική ενεστώτα εμφανίζεται σε 214 κύριες προτάσεις, π.χ. «Προσδιορίζεται τόκος οκτώ τα εκατόν διὰ το ρηθέν δάνειον» (αρ. 1), «Οι έπαρχοι αναφέρονται αμέσως προς την Διοίκησιν διὰ του Μινίστρου των εσωτερικών υποθέσεων [...]» (αρ. 12) κ.ο.κ. Κατά τον Μοσχονά (1990-1991: 152, 171–172), η έννοια του 'πραγματικού' είναι, ως έναν βαθμό, δεικτική έννοια, η οποία δεν παραπέμπει στο παρόν της (συν)ομιλίας αλλά μάλλον στο «παρόν» του φαινομένου που αναδεικνύει η πρόθεση του ομιλητή. Αυτή η διὰ του ενεστώτα προθετική-τροπική οργάνωση καθίσταται εμφανής στα παραπάνω παραδείγματα, στα οποία οι δεοντολογικές ενεστωτικές διατυπώσεις προϋποθέτουν κατά κανόνα την αποφαντική στάση του ομιλητή: η σημασία τους δεν είναι βουλευτική ή δυνητική, ούτε και χρονική/«παροντική», αλλά μάλλον του τύπου «Οι έπαρχοι

οφείλουν [υπό ορισμένες προϋποθέσεις] να αναφέρονται προς τη Διοίκηση», με το γραμματικό υποκείμενο να δηλώνει έναν πάγιο ρόλο/ένα προσωποποιημένο καθήκον.

Έγκλιση	Χρόνος		
	Ενεστώτας	Μέλλοντας	Αόριστος
Οριστική	214	124 Μονολεκτικός (7) Περιφραστικός (117)	27

Πίνακας 2: Κατανομή των ρημάτων του corpus σε Οριστική με βάση τον χρόνο

Αυξημένη είναι η χρήση του μέλλοντα (124 εμφανίσεις), και μάλιστα με μεγάλη ποικιλότητα ως προς τη μορφολογική του δήλωση, και δη την περιφραστική (117 εμφανίσεις, ποσοστό 94,35%): συνηθέστερη είναι η δομή *θέλω+απαρέμφατο* (π.χ. αρ. 11: «Ο μισθός *θέλει πληρώνεσθαι* εις το τέλος εκάστου μηνός», αρ. 8: «Τα οικήματα των αξιωματικών *θέλουσιν είναι* πάντοτε εις βάρος της Διοικήσεως»), που αποτελεί την αρχαιότερη απαρεμφατική δομή μελλοντικής αναφοράς με ισχυρή επίδοση, παρά τον ισχυρό ανταγωνισμό, μέχρι και τη νέα ελληνική, κυρίως στα υψηλότερα επίπεδα χρήσης (βλ. Μαρκόπουλος 2007: 255, 261), με δεύτερη σε συχνότητα τη δομή *θέλω+υποτακτική* (15^{ος}-16^{ος} αι., π.χ. αρ. 8: «Οι προβιβασμοί και ανταμοιβαί *θέλουσι δίδονται* παρά της Διοικήσεως [...]», αρ. 20: «Ο γερμανικός Λεγεών *θέλει κατ' ευθείαν υπόκειται* εις τας προσταγάς της Διοικήσεως»· πβ. και την περιφραστική δομή με «γυμνή» υποτακτική, λ.χ. αρ. 8: «Τα συντάγματα εκάστου οπλισμού *θέλουσιν αριθμηθή* αλληλοδιαδοχικώς [...]», αρ. 10: «Τα περί εθνικών ελαιών *θέλουν διαταχθή* δι' ιδιαιτέρου νόμου»). Περιθωριακή είναι η χρήση της δομής *μέλλω να+υποτακτική* (μία φορά στον ν. 8: «Όσοι προβιβασμοί, τιμαί και ανταμοιβαί *μέλλουσι να διανέμονται* εις τον στρατόν [...]») και του μονολεκτικού μέλλοντα της αρχαίας ελληνικής, π.χ. *καταχωρισθήσεται* (5 εμφανίσεις, με φερμουλαϊκή χρήση, π.χ. αρ. 16: «Ο παρών νόμος [...] *καταχωρισθήσεται* εις τον Κώδικα των Νόμων»), *έσεται* και *παραταθήσεται*. Από τα δεδομένα μας απουσιάζουν εντελώς οι εκφορές *θέλω να+υποτακτική* και οι νεότερες (και προφανώς αρμόζουσες περισσότερο στο ύφος του προφορικού λόγου) *θε να+υποτακτική* και *θα+υποτακτική*.

Τέλος, σε αόριστο παρατίθενται οι φερμουλαϊκές εισαγωγικές διατυπώσεις «Το Βουλευτικόν *εθεσπίσατο* και το Εκτελεστικόν *επεκύρωσεν* τάδε».

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 3, σχετικά αυξημένη (76 εμφανίσεις) είναι και η χρήση της υποτακτικής υπό τη μορφή *να+υποτακτική*, π.χ. «Όλα τα χρυσά και αργυρά σκεύη των Μοναστηρίων και Εκκλησιών, των κατά πάσαν την

Ελληνικήν επικράτειαν, να δοθῶσιν εἰς το ἐθνικόν ταμεῖον» (αρ. 9), «Τα ἀπόντα μέλη του Ἐκτελεστικοῦ σώματος να μετακληθῶσιν ἀνευ ἀναβολῆς» (αρ. 19). Σε 6 περιπτώσεις ο τύπος του ρήματος δεν συμμορφώνεται μορφολογικά προς την αρχαία υποτακτική, ἀλλὰ ἔχει τη σημερινή, νεοελληνική της μορφή, π.χ. «Ἀπὸ τους καρπούς, γεννήματα καὶ ὅλα ἐν γένει τα προϊόντα των διαφόρων ιδιοκτητῶν γης να λαμβάνεται το δέκατον» (αρ. 10), «ἡ ἐξαίρεσις δε αὕτη να περιορίζεται εἰς ὅσα μόνον ευρέθησαν ἔχοντες κτήματα κατὰ τον Μάρτιον μῆνα...» (αρ. 15).

Ἑγκλιση	N
Οριστική	365
Υποτακτική (να)	76
Προστακτική	1

Πίνακας 3: Κατανομή των ρημάτων του corpus ανά ἐγκλιση

Τέλος, μόνο σε μία περίπτωση χρησιμοποιείται ἡ προστακτική *ἄτιμος ἔστω*, παραπέμποντας στην ποινή της «ατιμίας» κατὰ την αττική νομοθεσία της κλασικῆς ἐποχῆς, για την περίπτωση παράνομης ἐξόδου ἀπὸ την ελληνική επικράτεια (αρ. 4: «Ο παραβάτης του νόμου τούτου ἄτιμος ἔστω» ἴτοι να ἀπογυμνώνεται ἰσοβίως ὅλων των ἱερῶν δικαιωμάτων του πολίτου Ἕλληνας»).

Παρά την ποικιλότητα καὶ την ἔλλειψη ομοιομορφίας, οἱ περισσότερες ἀπὸ τις παραπάνω ἐκφορές (με ἐξαίρεση τις τελετουργικές οριστικές διατυπώσεις) κατατείνουν στο ἴδιο προσλεκτικό ἀποτέλεσμα: τόσο ο ἐνεστώτας - με την τροπική διάσταση που ἐπισημάνθηκε πιο πάνω - καὶ ο μέλλοντας οριστικής, που, πέρα ἀπὸ την προορατική σημασία της πρόβλεψης μιας μελλοντικῆς κατάστασης ἢ γεγονότος, ἐμπεριέχει καὶ τη βουλευτική ἢ τη δεοντολογική, ὅσο καὶ ἡ υποτακτική, κατεξοχήν ἐγκλιση του πιθανοῦ, του ἐνδεχομενικοῦ καὶ του ἐπιθυμητοῦ, καὶ ἡ προστακτική ἐκφράζουν, περισσότερο ἢ λιγότερο ἄμεσα, τη βούληση του νομοθέτη για προσαρμογή του ὑπαρκτοῦ κόσμου προς τον ἐπιδιωκόμενο/ἐπιθυμητό, μέσα ἀπὸ την ἰσχύ διαταγῆς που ο νόμος διαθέτει (Παναρέτου 2009: 64).

Οἱ συγκεκριμένες παρατηρήσεις μας ἐπαναφέρουν στον ἐπιτελεστικό χαρακτήρα των νομικῶν κειμένων, που δεν ἀποσκοποῦν στην περιγραφή ἢ τη διαπίστωση στοιχείων ἢ γεγονότων της πραγματικότητας, ὥστε να μποροῦν να ἐλεγχθοῦν ὡς ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς, ἀλλὰ παράγουν ἐννομα ἀποτελέσματα «ἅμα τη ἐκφωνήσῃ τους», διαμορφώνοντας ἓνα νέο πλαίσιο δράσης.

4. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Απὸ την ἀνάλυση των 21 νομοθετημάτων του *Κώδικος των Νόμων* ἀναδεικνύεται ἓνας νομικός λόγος ο οποίος ἐμφανίζει ἀρκετά ἀπὸ τα τυπικά

χαρακτηριστικά του είδους, όπως η αναγνωρίσιμη κειμενική διάρθρωση, η χρήση ειδικών όρων, παρά την απουσία εδραιωμένης θεσμικής ορολογίας (πβ. Σαραντάκος 2020: 11), και η επιτελεστικότητα, με αξιοποίηση ποικίλων γλωσσικών δομών άνευ τυποποίησης. Παράλληλα, η παρουσία εκφραστικής γλώσσας, σε συνδυασμό με το πολιτικό λεξιλόγιο της εποχής, και μάλιστα σε ένα ύφος σχετικά απλουστευμένο, που εναρμονίζεται με το ιδανικό της εποχής του Διαφωτισμού ότι η νομική γλώσσα πρέπει να είναι κατανοητή σε κάθε πολίτη (Mattilla 2006: 99),¹⁵ συνολικά συγκροτούν έναν λόγο που εγγράφεται σε ευρύτερα διακυβεύματα της εποχής των Επαναστάσεων και αποβλέπει στην κατασκευή μιας νέας πραγματικότητας, αυτής της διαμόρφωσης ενός φιλελεύθερου κράτους με δημοκρατικούς θεσμούς.

Ασφαλώς, η εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων απαιτεί την εξέταση ευρύτερου σώματος νομικών κειμένων της περιόδου. Ωστόσο, μέσα από την προκαταρκτική αυτή μελέτη του *Κώδικος των Νόμων* διανοίγονται ενδιαφέρουσες προοπτικές αναφορικά με τη συστηματικότερη διερεύνηση του νεοελληνικού νομικού λόγου, όπως είναι ενδεικτικά α) η λεξιλογική του σύνθεση σε σχέση με την παρουσία δάνειων λέξεων και εκφράσεων, τη συγκρότηση της ειδικής νομικής ορολογίας και τη σταδιακή τυποποίησή της, την παρουσία λόγιου λεξιλογίου και τον σταδιακό εξαρχαϊσμό του είδους μετά το 1830 κ.ά., β) η προσέγγισή του ως γλωσσικής πράξης και η λεπτομερέστερη ανάλυση των διαφόρων όψεων της επιτελεστικότητάς του, και γ) η κριτική μελέτη της αμφίδρομης σχέσης της διατύπωσης των δικαϊκών ρυθμίσεων με την εκάστοτε κοινωνικοπολιτισμική πραγματικότητα του νεοελληνικού κράτους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Austin 1962: J. L. Austin, *How to do things with words*. Oxford: The Clarendon Press.
- Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: Κ. Ε. Βαλεοντής, Π. Γ. Κριμπάς, *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία, Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιβλιοθήκη της Βουλής 2001 (επανάκδ.): *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Μέχρι της Εγκαταστάσεως της Βασιλείας*, τ. Α', Α' Βουλευτική Περίοδος 1822–1823, Πρακτικά του Βουλευτικού, Προβουλευματα και λοιπά Δημόσια Έγγραφα.
- Βλαχόπουλος 2014: Σ. Βλαχόπουλος, *Πολυγλωσσία στο δίκαιο. Μετάφραση νομικών κειμένων και δικαστηριακή διερμηνεία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

¹⁵ Εξού και ο Ρήγας Βελεστινλής, στο προλογικό σημείωμα του *Φυσικής Απάνθισμα* (Βιέννη, 1790) αναφέρει (σ. ζ'): «Η αιτία όπου μετεχειρίσθην απλούν ύφος, ήτον διά να μη προξενήσω με την γριφότητα του ελληνισμού εις τους άλλους, εκείνο όπου ο ίδιος έπαθα σπουδάζοντας· να αποφύγω και το του σοφού...».

- Bhatia 1993: V. K. Bhatia, *Analyzing Genre: Language Use in Professional Settings*. London: Longman.
- Γιουτίκας 2016: Δ. Γιουτίκας, *Μετάφραση νομικών κειμένων από τη γαλλική στην ελληνική γλώσσα: Η περίπτωση των δικαστικών αποφάσεων σε υποθέσεις διαζυγίου* [Διδακτορική Διατριβή]. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Cao 1997: D. Cao, *Translating Law*. Toronto: Multilingual Matters Ltd.
- Δημακόπουλος 1963-1964: Γ. Δ. Δημακόπουλος, Ο Κώδιξ των Νόμων της Ελληνικής Επανάστασεως 1822-1828. Η νομοθετική διαδικασία, τα κείμενα των νόμων. *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, 10-11, 40-234.
- Fiorito 2006: L. Fiorito, On performatives in legal discourse. *Metalogicon*, XIX(2), 101-112.
- Gémar 1991: J. C. Gémar, Terminologie, langue et discours juridiques. Sens et signification du langage du droit. *Meta*, 36(1), 275-283.
- Holton & Manolesou 2010: D. Holton, I. Manolesou, Medieval and Modern Greek. In E. Bakker (ed.), *A Companion to the Ancient Greek Language* (pp. 539-563). Oxford: Wiley/Blackwell.
- Καμηλάκη 2021α: Μ. Καμηλάκη, Το γλωσσικό αποτύπωμα της Εθνικής Παλιγγενεσίας. Στο Θ. Κουτσογιάννης & Μ. Καμηλάκη (επιμ.), *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων, δύο αιώνες μετά* (σσ. 272-283). Αθήνα: Βιβλιοθήκη της Βουλής.
- Καμηλάκη 2021β: Μ. Καμηλάκη, Ιχνηλατώντας τη γλώσσα των αγωνιστών του 1821: Η περίπτωση των απομνημονευμάτων. Στο Π. Καμπάκη-Βουγιουκλή (επιμ.), *Η ελληνική γλώσσα κατά την Επανάσταση του 1821* (σσ. 13-33). Κομοτηνή: Εκδόσεις Παρατηρητής της Θράκης.
- Κουνούγερη-Μανωλεδάκη 2008: Ε. Κουνούγερη-Μανωλεδάκη, Γλώσσα και ιδεολογία στον Αστικό Κώδικα-Το παράδειγμα του Οικογενειακού Δικαίου. Στο Γ. Κραββαρίτου (επιμ.), *Δίκαιο και Τέχνη του Λόγου* (σσ. 213-230). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Κιτρομηλίδης 2021: Π. Κιτρομηλίδης, Οικαταβολές του ελληνικού συνταγματισμού (1797-1827). Στο Θ. Κουτσογιάννης & Μ. Καμηλάκη (επιμ.), *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων, δύο αιώνες μετά* (σσ. 193-199). Αθήνα: Βιβλιοθήκη της Βουλής.
- Κυριακόπουλος 1960: Η. Κυριακόπουλος, *Τα Συντάγματα της Ελλάδος*. Αθήνα: Εθνικόν Τυπογραφείον.
- Kurzon 1986: D. Kurzon, *It is Hereby Performed...Explorations in legal speech acts* [Pragmatics & Beyond, VII: 6]. John Benjamins Publishing Company.
- Louw 1993: B. Louw, Irony in the text or insincerity in the writer? The diagnostic potential of semantic prosodies. In M. Baker, G. Francis, & E. Tognini-

- Bonelli (eds.), *Text and technology: In honour of John Sinclair* (pp. 157–75). Amsterdam: John Benjamins.
- Μαρκόπουλος 2007: Θ. Μαρκόπουλος, Γραμματικοποίηση και γλωσσική ποικιλία: ο μέλλοντας στην εποχή της Κρητικής «Αναγέννησης» (16^{ος}-17^{ος} αι.). *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 27, 251–263.
- Μοσχονάς 1990–1991: Σ. Μοσχονάς, Τα Ενεστώτα Α΄. Ο άχρονος χρόνος. *Γλωσσολογία*, 9–10, 151–182.
- Μπρέγιαννη 1997: Αι. Μπρέγιαννη, Γλώσσα και ορολογία στη δημόσια διοίκηση. Κανονιστικά κείμενα του 19^{ου} αι. Στο *ΕΛΕΤΟ*, 1^ο Συνέδριο «Ελληνική γλώσσα και ορολογία» [Online], [https://www.eleto.gr/download/Conferences/1st%20Conference/1st_16_197-206_BregianniEkaterini.pdf].
- Matczak 2013: M. Matczak, Why legal rules are not speech acts and what follows from that [Online], [<https://ssrn.com/abstract=2263213> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2263213>].
- Mattilla 2006: H. Mattilla, *Comparative Legal Linguistics*. Burlington: Ashgate.
- Mellinkoff 1963: D. Mellinkoff, *The Language of the Law*. Boston/Toronto: Little, Brown and Company.
- Παναρέτου 2009: Ε. Παναρέτου, *Νομικός λόγος*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Σαραντάκος 2020: Ν. Σαραντάκος, *Το ζορμπαλίκι των ραγιαδών. Το Εικοσιένα μέσα από τις λέξεις του*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Σταυρίδη-Πατρικίου 1999: Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου, *Γλώσσα, εκπαίδευση και πολιτική*. Αθήνα: Ολκός.
- Σωτηρόπουλος & Χατζηκυριάκου 2021: Μ. Σωτηρόπουλος, Α. Χατζηκυριάκου, Βαδίζοντας προς τη μάχη ανάποδα: οι πολιτικές αντιλήψεις του 1821 και η εποχή των επαναστάσεων. *Μνήμων*, 38, 77–109.
- Šarcēvić 2000: S. Šarcēvić, *New Approaches to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International.
- Trosborg 1991: A. Trosborg, An analysis of legal speech acts in English Contract Law 'It is hereby performed'. *Hermes, Journal of Linguistics*, 6, 65–90.
- Williams 2005: C. Williams, *Tradition and Change in Legal English: Verbal Constructions in Prescriptive Texts*. Bern: Peter Lang.
- Χατζής 2021: Α. Χατζής, *Ο ενδοξότερος αγώνας. Η ελληνική επανάσταση του 1821*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος.
- Χόρροκς 2006: Τζ. Χόρροκς, *Ελληνικά: Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της* (μτφρ. Μ. Σταύρου & Μ. Τζεβελέκου). Αθήνα: Εστία.

Maria Kamilaki
Hellenic Parliament
D.G. for e-Administration, Library & Publications

**ASPECTS OF THE ADMINISTRATIVE LANGUAGE
DURING THE GREEK REVOLUTION OF 1821:
THE *CODEx OF THE LAWS* AS A CASE-STUDY**

Summary

In the Greek Revolution of 1821, the multifaceted venture of creating a contemporary liberal state became a major stake, recorded in the official, statutory documents of the period. Closer examination of these documents manifests the gradual formation of the administrative language of a state during its transition from local governance to national representation. In this light, this paper explores the revolutionaries' legal discourse, focusing on the *Codex of the Laws*, a collection safeguarded in the Archives of the Greek Regeneration (Hellenic Parliament Library). The genre's textual features and pragmatic functions are discussed, highlighting its performativity in enacting a whole new governmental universe under construction.

Keywords: Greek Revolution of 1821, Administrative language, Legal discourse, Performativity